

Corpus Bibliogràfic Excursionista Català

JOAN ESCALÉ I BOSCH

Catalan Trekking Bibliographic Collection

L'excursionisme ha produït una quantitat ingent de material documental a través dels seus cent quaranta-quatre anys d'existència. El Corpus Bibliogràfic Excursionista Català nasqué amb la intenció de facilitar-ne la conservació, la catalogació i l'estudi. En aquest article podreu conèixer el CBEC i alhora disposar d'un exemple concret del seu treball amb l'estudi de la bibliografia excursionista primerenca del Montseny.

A huge amount of documentary material on trekking has been produced throughout its one hundred and forty-four years of existence. The "Corpus Bibliogràfic Excursionista Català" was born with the aim of facilitating its conservation, cataloguing and study. This article is meant to introduce you to the CBEC and to provide you with a concrete example by way of the study on the first Montseny trekking bibliography.

Paraules Clau: Excursionisme, Bibliografia, Història excursionisme, biblioteca.

Keywords: Trekking, Bibliography, Trekking History, Library.

Mostra del material del Montseny. (Foto J. Escalé).

El Corpus Bibliogràfic Excursionista Català CBEC, és una entitat cultural que té com a objectiu aplegar les publicacions que l'excursionisme ha generat des dels seus orígens fins a l'actualitat.

Seu del CBEC a Barcelona. Secció de les guies de muntanya. (Foto J. Escalé).

Per una banda disposa d'un fons físic (biblioteca-arxiu) que es posa a l'abast de tothom que hi estigui interessat podent consultar els exemplars directament a la seva seu. Per altra banda ha creat una base de dades que aplega totes les publicacions detectades –més enllà del seu fons físic– pel CBEC. Per aquest motiu des de l'octubre de l'any 2012 fins a l'agost del 2013 es va procedir al registre de totes les publicacions d'interès pel Corpus de la

Biblioteca del Centre Excursionista de Catalunya l'entitat pionera de l'excursionisme català.

Malauradament, temps després, aquesta gran biblioteca, que és la millor després de la del SGIM (Servei General d'Informació de la Muntanya de Sabadell), va ser cedida a la Biblioteca de Catalunya, on la seva consulta ara resulta molt més difícil i lenta que quan estava al CEC.

Aquest fons i base de dades es va actualitzar setmanalment, tant per la incorporació de nous materials al seu fons com per la troballa o identificació de publicacions en altres biblioteques públiques o de particulars, afegint així la seva fitxa bibliogràfica a la seva base de dades. Evidentment es procura també d'anar-hi incorporant totes les novetats que van sorgint. Les editorials

Secció de la història de l'excursionisme. (Foto J. Escalé).

Alpina, Cossetània, Sua, Monteditorial i el Servei Cartogràfic i Geològic de la Generalitat de Catalunya ens fan arribar puntualment les seves noves publicacions.

De cara a un futur seria desitjable que aquesta actualització es dugués a terme de manera àgil i participativa amb el concurs dels autors, editorials, estudiosos, col·leccionistes i interessats.

Un segon objectiu és que faciliti i generi, debat i cultura dins l'excursionisme científic i esportiu, i indueixi al diàleg d'aquests amb altres estudiosos d'altres àmbits relacionats: geògrafs, historiadors, folkloristes, botànics, cartògrafs...

APARTATS DEL CORPUS

Publicacions no periòdiques: llibres i fulletons (amb la inclusió de manuscrits o obres inèdites, tot i que no en són els objectius primers).

A desembre de 2019, se'n tenen registrades unes 6.000 en la base de dades del Corpus.

Publicacions periòdiques: revistes, anuaris, butlletins i circulars informatives. És un apartat difícil d'inventariar per la diversitat de publicacions, la distribució local, la difusió efímera en força casos. Però molt rica i interessant alhora. Està molt avançat l'estudi que està duent a terme en Carles Capelles del SGIM Servei General d'Informació de la Muntanya de Sabadell. Per aquesta raó el Corpus Bibliogràfic no ho recull en la seva base de dades de forma sistemàtica, encara que sí que les incorpora a la seva biblioteca física.

Mapes i llibres que tracten sobre cartografia d'interès excursionista. A desembre de 2019 se'n tenen registrats un miler.

Agraïm poder comptar amb la col·laboració de l'Editorial Alpina, de l'Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya i de Mont editorial per seguir conformant aquest apartat. Esperem la incorporació d'altres editorials en un futur.

El CBEC també recull en el seu fons altres materials sorgits de la vitalitat productora de l'excursionisme o que han estat del seu interès com: cartofília (més de 2450 postals, el 95 % antigues en blanc i negre, editades pels centres o de llocs d'interès excursionista), segells, cartells, goigs (de Sant Bernat de Menthon patró dels excursionistes i d'altres d'editats pels centres, uns 80), punts de llibre, calendaris..., paper en general i de forma més puntual banderins (uns 700 exemplar un 90 % d'activitats dels centres excursionistes) i insígnies i medalles.

ABAST

El conjunt d'aportacions bibliogràfiques i documentals de l'excursionisme català que inclourien:

A.– Les publicacions de totes les entitats excursionistes de Catalunya. Tant si són d'activitats excursionistes de caire esportiu (muntanya, alpinisme, escalada, senderisme...), com si són de l'excursionisme científic (etnografia,

geografia, d'història local, botànica, de l'estudi del patrimoni...), o d'altres temàtiques i activitats que aixoplugin en el si de l'entitat.

B.– Les publicacions excursionistes de les marques editorials catalanes: Editorial Alpina, Cossetània Edicions, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Editorial Piolet, Arola Editors, Editorial Montblanc Martín, Farell Editors, Ediciones RM, Editorial Juventud..., tant si han publicat obres en el marc geogràfic català com fora d'ell.

C.– Les obres d'autors catalans de temàtica excursionista, tant si tracten de llocs de Catalunya com de fora: expedicions, guies...

D.– Les publicacions sobre temàtica excursionista que inclouen, en el seu contingut, bona part o la totalitat del marc geogràfic català (principalment del Principat de Catalunya, Franja de Ponent, Andorra i Catalunya Nord sense menystenir la resta dels territoris dels Països Catalans) editades per autors o editorials foranes.

E.– Totes aquelles temàtiques clàssiques d'interès per l'excursionisme (excursionisme científic).

CONTINGUTS DE LA BASE DE DADES

A.– La fitxa bibliogràfica* de totes les publicacions acompanyada d'una imatge de la portada, índex o alguna altra part significativa de la publicació. Aquestes dades de la fitxa es poden ordenar indistintament a través del suport informàtic on estan bolcades, podent-se fer recerques per autor, temàtica, centres excursionistes, editors-editorials, àrees geogràfiques...

B.– Valoració global sintètica de l'aportació bibliogràfica excursionista de cada tema per part d'un especialista o personalitat autoritzada en la matèria: guies, cartografia, esquí, raquetes, BTT, botànica, escalada, fotografia, patrimoni, espeleologia, etnografia...

C.– Notes biogràfiques dels autors.

D.– Valoració de les obres.

E.– Un apartat amb informació de les grans biblioteques públiques o d'entitats excursionistes del país que disposen de fons importants i de particulars que no es vulguin mantenir en l'anonimat.

* Títol, autor, qui publica, any i lloc d'edició, col·lecció i núm., idioma, pàgines, temàtica, il·lustracions, mapes, enquadernació original, mides, ISBN, biblioteca on es pot consultar, imatge de la portada i una breu valoració de l'obra quan s'escaigui.

TEMÀTIQUES

Les temàtiques són molt variades doncs, el fenomen excursionista ha aixoplugat en les seves entitats gent amb inquietuds culturals molt diverses, però amb el fil conductor de les sortides pel territori.

1.-HISTÒRIA

- 1-0.- Història de l'excursionisme català
- 1-1.- Biografies
- 1-2.- Història dels centresexursionistes
- 1-3.- Congressos i federacions
- 1-4.- Refugis
- 1-5.- Cròniques i memòries d'excursions i expedicions

2.- EXCURSIONISME, ALPINISME, SENDERISME

- 2-1.- Manuals
- 2-2.- Guies d'excursions, muntanyisme i alpinisme
- 2-3.- Alta Ruta Pirenaica (HRP)
- 2-4.- Guies de senderisme. Camins senyalitzats: G·R, P·R, S·L
- 2-5.- Excursions a llacs
- 2-6.- Excursions pel litoral, camins de ronda i platges

3.-ESCALADA EN ROCA

- 3-0.-Història de l'escalada
- 3-1.-Manuals
- 3-2.- Guies de vies

4.- BICICLETA DE MUNTANYA O BTT

- 4-0.-Història de la bicicleta de muntanya
- 4-1.-Manuals
- 4-2.-Guies d'itineraris

5.-ESPORTS D'HIVERN

- 5-0.-Història dels esports d'hivern

5-1.-ESQUÍ DE MUNTANYA

- 5-1-1.-Manuals
- 5-1-2.- Guies d'itineraris

5-2.-RAQUETES DE NEU

- 5-2-1- Itineraris

5-3.-ESQUÍ NÒRDIC

- 5-3-1.-Manuals
- 5-3-2.-Guies d'itineraris

5-4.-ESCALADA EN GEL

- 5-4-1.-Manuals
- 5-4-2.-Guies: Cascades, corredors, vies

6.-VIES FERRADES

- 6-1.-Manuals
- 6-2.-Guies de vies

7.-GORGES I BARRANCS

- 7-1.-Manuals
- 7-1.-Guies de descensos

8.-CÓRRER PER MUNTANYA

- 8-1.-Manuals
- 8-2.-Guia d'itineraris

9.-CURSES D'ORIENTACIÓ

- 9-1.-Manuals

10.-ESPORTS A MAR

- 10-1.-Caiac
- 10-2.-Submarinisme
- 10-3.-Esnòrquel

11.-ESPELEOLOGIA

- 11-1.- Història

11-2.- Manuals

11-3.- Guies de cavitats

12.- EN COTXE PER LA MUNTANYA

12-1.- Guies d'itineraris

13.-EXCURSIONS EN FAMÍLIA

13-1.- Manuals

13-2.- Guies d'excursions

14.-ALA DE PENDENT

14-1.- Manuals

15.-ESPORTS D'AVENTURA

15.- Guia d'esports d'aventura combinats

16.-SUPERVIVÈNCIA

16-1.- Manuals

17.-CÀMPING

17-1.- Manuals

17-2.- Catàlegs de materials

18.- MARXES, CAMINADES POPULARS

19.- APLECS I CAMPAMENTS

20.- ESCOLTISME

20-1.- Història

20-1-1.- Història d'agrupaments

20-2.- Manuals

21.-ESPIRITUALITAT

21-1.- Assaig

21-2.- Guies

21-3.- Camí de Sant Jaume

21-4.- Camí Ignasià

22.- GEOGRAFIA

22-1.- Glaceres

22-2.- Geologia

23.- METEOROLOGIA

24.- FAUNA I FLORA

24-1.- Itineraris de natura

24-2.- Fauna

24-3.- Botànica i vegetació

24-4.- Arbres monumentals

24-5.- Boscos i silvicultura

26.- PARCS NATURALS

26-1.- Guies

26-2.- Itineraris

26-3.- Fotogràfics

25.- FONTS

26.- ART I PATRIMONI

26-1.- Ermites

26-2.- Castells

26-3.- La masia

26-4.- Construccions en pedra seca

26-5.- Arquitectura popular

26-6.- Pous de glaç

26-7.- Molins

26-8.- Creus de terme

26-9.- Art

27.- FOTOGRAFIA

27-1.- Història

27-2.- Concursos

27-3.- Llibres d'imatges

27-4.- Calendaris

28.- CINEMA

29.- TOPONÍMIA

30.- ETNOGRAFIA

30-1.- Tradicions

30-2.- Llegendes

30-3.- Els pastors

31.- MÚSICA

31-1.- Història

31-2.- Cançoners

32.- CARTOTECA

32-1.- Història

32-2.- Mapes

33.- HEMEROTECA

33-1.- Anuaris

33-2.- Butlletins i revistes dels centres

33-3.- Revistes comercials

34.- LITERATURA DE CREACIÓ

34-1.- Antologies i reculls

34-2.- Novel·la

34-3.- Poesia

34-4.- Contes

34-5.- Teatre

34-6.- Humor

34-7.- Descripció de paisatges

34-8.- Còmic

34-9.- Concursos literaris

35.- ASSAIGS-PENSAMENT

36.- CUINA

37.- DICCIONARIS TEMÀTICS

UTILITATS

Font de consulta per a tots els amants de l'excursionisme i les seves publicacions, pels cercadors d'un títol i la seva vàlua, per conèixer la bibliografia històrica d'una zona (comarca, massís...) o temàtica. Per incentivar l'estudi de diferents temàtiques. Per interconnectar investigadors i estudiosos. Per incentivar l'estudi. Per als col·leccionistes. Per poder contextualitzar obres i autors. Per construir una visió global de l'aportació bibliogràfica de l'excursionisme. Per localitzar llocs de consulta. Per a ser ferment de noves publicacions. Per a acollir en línia (online) una gran quantitat de materials relacionats amb el Corpus, i ara dispersa i difícil de consultar: ressenyes bibliogràfiques escampades en diferents revistes, biografies o estudis sobre l'obra de diferents autors aparegudes arreu en publicacions periòdiques de caire erudit o en les mateixes revistes de les entitats com el CEC (Centre Excursionista de Catalunya-Revista Muntanya) o la FEEC (Federació d'Entitats Excursionistes de Catalunya-Revista Vèrtex) i en moltes d'altres, algunes de gran vàlua, tot i ser d'àmbit comarcal o local.

Suport Informàtic: Base de dades informàtica que permeti la consulta oberta (web) i l'aportació simultània de diferents persones, de tal manera que se sumin sinèrgies i pugui esdevenir una obra col·lectiva de l'excursionisme català comandada per un equip que vetlli per la fidelitat al projecte i per la qualitat de les diferents aportacions.

ESTAT ACTUAL DEL PROJECTE

Ens trobem en la fase de recollida de dades, tot confeccionant les fitxes bibliogràfiques (per sobre de les 7000), i dels materials d'interès del CBEC (ja esmentats com postals, segells, pòsters,... que superen amb escreix els 10.000 elements). Procés de redefinició del perfil del projecte i de recerca

d'institucions i persones que li donin continuïtat, amb personal que s'hi pugui vincular de manera regular i vetlli pel projecte.

Recerca de col·laboradors que hi puguin dedicar algun temps a arxivar, endreçar, fer les fitxes bibliogràfiques, escanejar... i de personalitats que puguin fer-hi aportacions puntuals però meritòries.

El Corpus Bibliogràfic Excursionista és una entitat que acaba de complir el seu 15è aniversari, doncs començà a recollir publicacions dels pioners de l'excursionisme català l'any 2004. D'aleshores ençà no ha parat d'ampliar els seus fons, ja sigui amb la compra de materials, la donació de particulars (part de la col·lecció d'en Francesc Beato del CEC) o amb la col·laboració de centres excursionistes i editorials (ja esmentades). Actualment forma part de l'entitat que organitza la Fira del Llibre de Muntanya de Vic, doncs aquesta ha assumit en els seus estatuts els objectius del CBEC.

Doncs bé –ja ho sabeu–, si voleu posar-vos en contacte amb nosaltres per donar-nos un cop de mà, per visitar, consultar, o per a fer algun estudi o publicació i els nostres fons; ens trobareu al barri de Gràcia de Barcelona, Plaça del Nord, 14. Molt aprop de la plaça i la parada de metro de Lesseps. També podeu posar-vos en contacte a través del correu jescale@lasalle.cat i del telèfon mòbil 607715158, demanant per en Joan Escalé i Bosch. Estarem encantats d'atendre-us.

LES PRIMERES PASSES DE LA BIBLIOGRAFIA EXCURSIONISTA DEL MONTSENY

Tot seguit us fem un petit tast de la bibliografia montsenyenca vuitcentista.

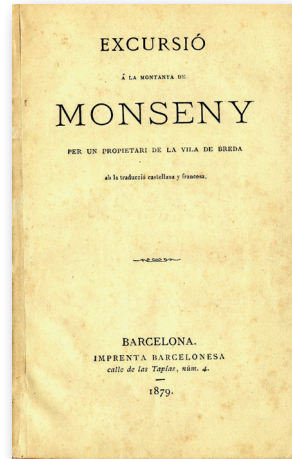
El Montseny té el privilegi de tenir la primera guia excursionista editada a Catalunya: *Excursió á la montanya de Monseny per un propietari de la vila de Breda*. Fou editada l'any 1879 per Artur Osona i dedicada a la primera entitat excursionista del nostre país: l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques que s'havia fundat l'any 1876 i l'autor en formava part. Artur Osona era fill de Barcelona però tenia una casa a Breda a passar-hi l'estiu. Aquesta modesta guia, ens aporta 3 itineraris en 18 pàgines –en realitat 12 de guia– i després ens hi afegeix la traducció en castellà i francès. En total són 40 pàgines i un mapa 1:154.000 a 3 tintes, interessant però poc aprofitable a nivell excursionista. Aquesta obra donà el tret de sortida a la descoberta del Montseny per part de l'excursionisme, esdevenint durant molts anys el lloc més estimat per l'excursionisme barceloní. Com a curiositat comentarem que ens dóna les distàncies amb passos. Hem trobat algun exemplar que corregia a mà els passos que indicava l'autor, això vol dir que ell també ho havia comptat?! No me'n ser avenir d'això de comptar les distàncies per passos. De fet en les següents edicions ja no fa servir aquesta manera de comptar les distàncies i ens hi posa el temps.

D'aquesta obra el Centre Excursionista de Catalunya el 1979, l'any del centenari de la seva publicació, en feu un doble edició facsímil, una en paper ordinari i mida 9,8x15,5 cm –igual que l'original– i una altra en paper de més qualitat i d'una mida més gran 14,5x20,5 cm. Fou una manera d'homenatjar el seu antic soci; doncs l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques al unir-se l'any 1891 amb l'Associació d'Excursions Catalana formaren el CEC.

Quan l'autor morí l'any 1901 deixà la propietat de les seves guies al CEC, per tal que amb els guanys de la seva venda es duigués a terme la construcció d'un refugi al Turó de l'Home que alhora servís d'observatori. De fet feia uns anys que bregava per aconseguir-ho –des del 1880– però no se n'havia sortit. El Centre no acceptà la propietat de les guies perquè no veí viable la construcció del refugi amb el benefici que poguessin generar. Com es sabut aquest projecte fou reprès per l'eminent meteoròleg Eduard Fontserè i l'executà amb l'ajut de la Generalitat republicana l'any 1932. El CEC posà una placa en l'observatori en el seu honor l'any 1995, amb motiu del 125è aniversari del seu naixement.

Qui havia de dir que aquest menut fullet seria el preludi de la prolífica bibliografia que aportà l'autor a l'excursionisme de finals de segle XIX. No és fàcil determinar quines foren totes les seves obres perquè reeditava els títols ampliant-los amb noves excursions. A més a més, les zones que descriu s'encavalquen entre elles. O sigui que hi ha parts de les obres que surten en més d'un títol. El

millor estudi sobre la seva producció la trobem en la biografia de Josep Iglésies i Fort: *Artur Osona. L'autor de les primeres guies excursionistes de Catalunya*. Es publicà l'any 1983 per la Unió Excursionista de Catalunya de Barcelona en la seva col·lecció: Arxiu Bibliogràfic Excursionista, núm. 23.

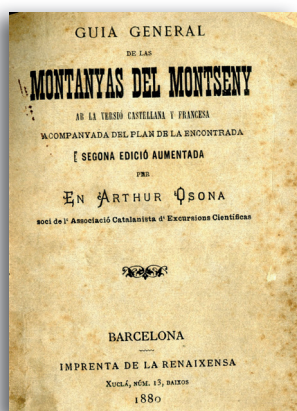
Portada de la primera edició: *Excursió a la montanya de Monseny per un propietari de la vila de Breda*.

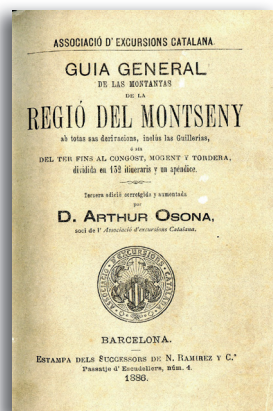
Mapa que aparegué a la primera i segona edició.

Estudiant amb detall la seva obra podem dir que sumarien 29 publicacions de guies-itineràries i 7 d'altra temàtica. Quatre de cròniques d'excursions fora de Catalunya: Selva Negra i Alps (amb dues edicions cadascuna) i tres més de treballs sobre alguns dels guies que l'acompanyaren en les seves excursions: En Jaume de Can Valent (2) i en Patata. Pel que fa a les guies, en publicà dotze títols, però que es corresponen en realitat amb tan sols nou obres, perquè alguns d'aquells són fragments d'altres edicions.

Tornant a la guia pionera direm que un any més tard el 1880, en tragué una 2a edició: *Guia general de les muntanyes del Montseny*. Conté 26 itineraris, 48 pàgines de text en català i la seva traducció al castellà i al francès, constituint un llibret de 132 pàgines i el mateix mapa que la primera edició. Editat en una mida més gran 12,5x19 cm. El pròleg era el mateix que el de la primera edició. En aquesta les tres excursions que sortien en la primera guia les trobem incloses amb molt poques variacions.

TAULA	
	Pàg.
1. Balenyà & Sant Segimon.	7
2. Aigua Freda & Tugament.	8
3. Palau Tordera & Pla de la Calma.	9
4. Sant Segimon & Balenyà.	14
5. Sant Segimon & Vich.	15
6. Palau Tordera & Sant Marnet.	16
7. Sant Marnet & Viladrau.	17
8. Palau Tordera & Santa Fè, ab carro.	18
9. Palau Tordera & Santa Fè, ab mulo.	19
10. Sant Celoni & Santa Fè, ab carro.	20
11. Sant Celoni & Santa Fè, ab mulo.	21
12. Guils & Santa Fè.	22
13. Breda & Santa Fè per Font de Corta.	23
14. Breda & Santa Fè per Riella.	26
15. Breda & Santa Fè per Fogueras.	28
16. Hostalrich & Arbúcies.	30
17. Arbúcies & Santa Fè.	32
18. Arbúcies al Castell de Montorio.	33
19. Arbúcies & Coll de Castellar.	35
20. Del Castell de Montorio & Santa Fè.	36
21. Santa Fè & Sant Marnet.	37
22. Santa Fè al Turó del Home y Agudaa.	39
23. Sant Marnet & la Cova de Montagall.	42
24. Sant Segimon & Viladrau.	44
25. Viladrau & Arbúcies.	45
26. Sant Marnet & Arbúcies.	47

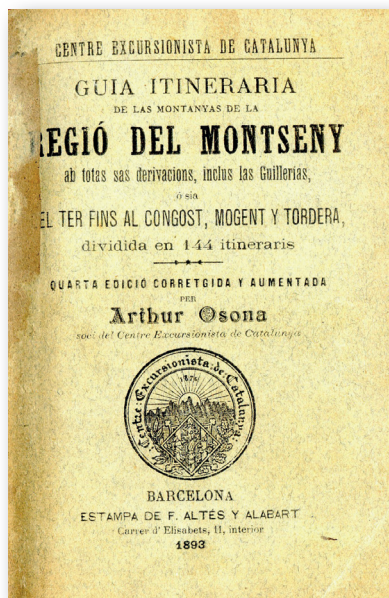
Portada i índex de la segona edició així com la portada de la tercera edició de la *Guia general de les muntanyes del Montseny*.

A les noves excursions les distàncies les marca ja no amb passos, sinó amb el temps que s'hi triga. Les següents edicions ja no portaven la traducció al castellà i al francès.

L'any 1886 arribà la 3a edició: *Guia general de las montanyas de la región del Montseny ab todas sas derivaciones, inclús las Guillerías, del Ter fins al Congost, Mogent y Tordera*. Té 132 itineraris, més 8 amb numeració romana i 174 pàg. Librerías "Paris-Valencia S.L." en publicà edicions facsímils els anys 1994 i 2004.

En el catàleg *Exposición del libro de montaña* de maig-juny de 1953, publicat pel Club Muntanyès Barcelonès en motiu del seu cinquantenari,

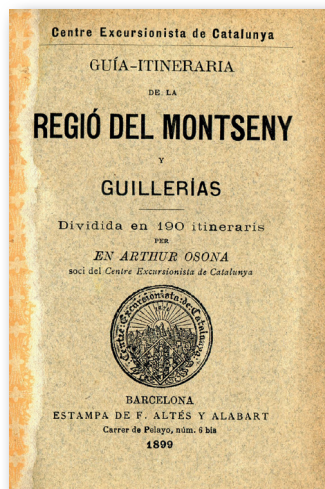
ens informa d'una edició de l'any 1882 que no hem vist mai en cap altre lloc. Ni a la biblioteca del CEC, ni a la Biblioteca de Catalunya... Creiem que es deu tractar d'un error.

Portada i mapa desplegable de la quarta edició.

La 4a edició arribà l'any 1893: *Guia itineraria de las montañas de la región del Montseny ab totes sas derivacions, inclús las Guillerías, ó sia del Ter fins al Congost, Mogent y Tordera*. Disposa de 144 itineraris i 248 pàg. Conté un mapa del Montseny a 1:200.000 fet pel coronel d'enginyers de l'exèrcit francès Mr. Prudent. En el mateix mapa posa escala 1:200.000 a dalt i a sota 1:280.000. En la següent edició posa 1:200.000 a dalt i a baix, creiem doncs que aquesta és l'escala correcta.

En el catàleg *Exposició del libro de montaña* de maig-juny de 1953, ja esmentat, informa d'una altra edició de l'any 1898 amb el mateix títol però suposem també que deu ser fruit d'un error.

Portada de la quinta i última edició.

La 5a i última edició “de la mateixa obra” arribà l’any 1899: *Guía-itineraria de la Regió del Montseny y Guillerías*. Té 190 itineraris i 278 pàg. Conté 2 mapes, un del Montseny a 1:200.000 i un altre de les províncies de Girona, Barcelona i Lleida a 1:500.000, ambdós fets pel coronel d’enginyers de l’exèrcit francès Mr. Prudent.

Aquesta última edició es publicà dos anys abans de morir l’autor. Durant els 21 anys que separen la primera de l’última de les seves guies (1900), no parà de resseguir camins i de publicar. Cobrí una àrea extensíssima, que poques persones deuen haver superat encara fins avui. Integra en elles ressenyes de 33 de les 42 comarques actuals de Catalunya. Les més significatives que no queden recollides en les seves obres, són les de les Terres de l’Ebre, la Vall d’Aran i el Baix Empordà. Són guies molt elementals i senzilles però obriren els horitzons de l’excursionisme incipient i ens ha deixat un llegat toponímic ben interessant.

A part d’aquestes guies i fullets publicà 6 articles de l’àrea del Montseny en el Butlletí de l’Associació d’Excursions Catalana entre el 1882 i el 1883.

En futures Monografies del Montseny, si els Amics del Montseny ens conviden a participar-hi, podrem anar desgranant l’extensa bibliografia excursionista del massís.

BIBLIOGRAFIA

- AA.VV. (1953), *Exposición del libro de montaña*, Barcelona: Club Montañés Barcelonés, Catàleg, 111 p.
- FERRÁNDEZ I RUBIÓ, J. (2001), *Diccionari de l’excursionisme català. Més de 125 anys d’història*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 254 p.
- IGLÉSIES I FORT, J. (1983), *Artur Osona: L’autor de les primeres guies excursionistes de Catalunya*, Barcelona: UEC Arxiu Bibliogràfic Excursionista de la Unió Excursionista de Catalunya núm. 23, 131 p.
- VILASECA BASCO, D. (2016), *Rere els passos d’Artur Osona. Per les muntanyes del Bisaura i els seus voltants*, Sant Quirze de Besora: Associació Cultural Gombau de Besora, 54 p.